

ככה זה יקרה

הוועדה לענייני
משפחה
וגאולה

סוגיות בתהליך הגאולה / ללימוד משפחתי

כאשר זעק הרבי "עשו כל אשר ביכולתכם להביא את משיח צדקנו", ותבע שהקריאה "עד מתי" תהיה "באמת", התקשו החסידים להבין, כיצד אפשר להגיע לבחינה כזו שהגאולה - שאיננה רק ישועה מצרות הזמן, אלא גילוי אלוקות - תהיה דבר הנוגע בנפש. ואז, הואיל הרבי לגלות כי הדרך "לחיות משיח" עוברת דרך לימוד עניני מלך המשיח והגאולה.

שלושים ואחת שנים חלפו, ועדיין לא בא. בחוברת שלפנינו כלולים שלושה-עשר שיעורים בענייני הגאולה. השיעורים מיועדים ללימוד אישי, לימוד עם חברים, בני הבית, אנשי צוות בעבודה, ובכל הזדמנות אחרת. הלימוד הוא במתכונת של שיעור לשבוע, משבוע זה - השבוע שבו חל יום הבהיר י"א בניסן מאה ועשרים שנה, ועד לשבוע של יום ההילולא ג' תמוז.

החוברת שלפניכם היא תדפיס מספר שלם שיצא לאור בעזרת השם, והיא כוללת ארבע סוגיות: א) שופר גדול. ב) קיבוץ גלויות. ג) חמורו של משיח ד) אליהו הנביא. כל סוגיה מחולקת לפרקים העומדים בפני עצמם.

הדברים נערכו בידי הרה"ת ר' שמואל שי' רסקין, שליח בעיר חולון, והופקו ביוזמת ה'ועדה לענייני גאולה ומשיח' שעל ידי צעירי אגודת חב"ד.

אנו תקווה שהלימוד יפעל את פעולתו, ונזכה לקיום הדברים בפועל ולמטה מעשרה טפחים, בביאת משיח צדקנו.

מערכת 360 יהדות

שע"י צעירי אגודת חב"ד

ימים הסמוכים ליום הבהיר י"א בניסן - מאה ועשרים שנה

תוכן העניינים

שופר גדול

- א. סערה בתיומן 3
- ב. קריאה של חיבה 4
- ג. ובאו האובדים 6
- ד. שופר גדול 7

קיבוץ גלויות

- א. ה' אוחד בידיו של כל יהודי . . . 9
- ב. גלות השכינה 10
- ג. טעימה מן העתיד 11

חמורו של משיח

- א. חמור זה לא רק חמור 13
- ב. חמור במאה צבעים 15
- ג. החמור הקדוש 17

אליהו הנביא

- א. לעשות שלום 18
- ב. בשורה בטבריה 20
- ג. גוף קדוש 21
- ד. ה' הוא האלקים 22

סערה בתימן (א)

איך נדע שהמשיח הגיע? - הו, זה פשוט: נשמע קול שופר חזק שיהדהד למרחקים. וכך כולם ידעו שהמשיח הגיע. כמה פשוט. על השופר הזה אנחנו מתפללים שלוש פעמים בכל יום: תקע בשופר גדול לחרותנו!

מה ידוע לנו על השופר הזה, מה התפקיד שלו, והאם יתכן שהשופר הזה כבר התחיל להדהד?

להשמיע הקול בכל העולם ולהתקבץ ולבוא⁷. האם יהיה ממש שופר, פיזי? - שאלה טובה, אבל לא מאוד חשובה. בואו נראה כיצד באמצע ימי השואה מפרש הרבי הריי"צ את הפסוקים הללו ומסביר פשוט לא רק מה יהיה, אלא בעיקר מה המשמעות שלהם⁸:

"כאשר יגיע זמן הגאולה, היהודים שימצאו בפינות שונות וגם נידחות של הארץ, וגם אלה שימצאו באיים רחוקים מאוד, וכן גם במקומות שבהם ימצאו רק יהודים בודדים, יתקבצו אז גם הם כדי להתקבל אל תוך כלל ישראל.

הגם שאותם יהודים מועטים, בפרט אותם בודדים שימצאו בפינות נדחות שונות של הארץ, ובאיי הים, יהיו מאוד מגושמים ושקועים בענייני העולם, ורחוקים מיהדות בכלל, ולא ירצו לצאת מבתייהם הטובים והמסודרים להצטרף אל משיח צדקנו לארץ ישראל, הם בכלל לא ירצו לשמוע אודות הגאולה המאושרת מהגלות על ידי משיח צדקנו,

שכן, כאשר יתקרב עת הגאולה, חלק מבני ישראל יתגשם מאוד, ויתבולל בין תושבי הארצות בהן ימצאו, בשל סיבות שונות, כמו חברים רעים, או מנהיגים רעים, עד שלעתים

על השופר של הגאולה סיפרו לנו שני נביאים. הראשון הוא הנביא זכריה¹:

וְהָיָה עֲלֵיהֶם יְרָאָה, וַיִּצְאָ כְּבָרֶק חֲצוֹן, וַאֲדָנָי אֱלֹקִים בְּשׁוֹפָר יִתְקַע, וְהָלַךְ בְּסַעְרוֹת תִּימָן.

מדובר כאן על מלחמה בין עמי העולם, וה' יבוא ויתקע בשופר "כדרך הנלחמים"², והוא יעורר סערה ב"תימן" - כשהכוונה היא ל"אדום לעתיד לבוא"³.

הנביא השני הוא ישעיהו - נביא הגאולה⁴:

וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִתְקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֲבָדִים בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר וְהַנְּדָחִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהִשְׁתַּחֲוּוּ לַה' בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלַם:

השופר הזה יעורר את יהודי כל העולם, אפילו את עשרת השבטים שנמצאים ב'אשור' ואבדו לנו שם⁵, ואלו שגלו קרוב, רק למצרים⁶, כולם "יתקבצו ויבואו כאילו תקעו בשופר גדול

1. זכריה ב, י.

2. מצו"ד.

3. רש"י.

4. כז, יג.

5. מצו"ד ועוד.

6. ר"י קרא.

7. מצו"ד.

8. ספר המאמרים אידיש (המתורגם) ע' 106 ואילך.

למדנו את דברי הרבי הרי"צ על שתי נבואות שתקיימנה באחרית הימים: בהתחלה יעבור העולם זעזוע עמוק מאוד, שבעקבותיו כל יהודי בכל פינה בעולם יבין ויזכור שהוא יהודי.

כוונת הרבי היא⁹ לשתי מלחמות העולם הנוראיות, ולשואה האיומה, שהזכירה לכל יהודי בכל פינה בעולם כי הוא יהודי...

על הנבואה השנייה שתעורר את עם ישראל נקרא בשיעור הבא.

ישכחו, או שלא ירצו לדעת, את מוצאם היהודי. כיצד תתקיים הבטחתו של הקדוש ברוך הוא, שישעיהו הנביא אומר בשם השם יתברך - שהם יחזרו לעמם?

על כך אומרת הנבואה... שישמע וייקלט קול השופר הגדול שיזעזע את כולם.

הנבואה הראשונה [של זכריה] היא: ה' יתברך יזעזע את העולם, ערב הגאולה, בזעזוע כה חזק, עד שכל האנושות תרעד. הזעזוע הפלאי יביא להכרה, שגם היהודים הנשכחים ביותר הם יהודים.

הנבואה השנייה היא, שהשופר הגדול יעורר גם את האובדים והנדחים, שגם להם תהיה תשוקה להשתחוות לפני האלוקות הקדושה בירושלים".

9. כך מסביר הרבי נשיא דורנו, תורת מנחם התועודיות, חלק נא, ע' 214.
וכך גם נראה בפירושו בהמשך המאמר.

קריאה של חיבה (ב)

למדנו על שני שלבים ב'שופר של משיח', השלב הראשון הוא זעזוע עולמי שיעורר כל יהודי בעולם ויזכיר לו שהוא יהודי, ואז תבוא הקריאה השנייה, עליה נלמד היום

על התקיעה השנייה נאמר¹⁰:

וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא, יִתְקַע בְּשׁוֹפַר גָּדוֹל,
וּבָאוּ הָאֲבָדִים בְּאָרְץ אֲשׁוּר וְהַנְּדָחִים
בְּאָרְץ מִצְרַיִם, וְהִשְׁתַּחֲוּוּ לַה' בְּהַר
הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלַם:

וכך מגדיר הרבי הרי"צ¹¹ את אותה "תקיעה":
"קריאת החיבה האלקית לתשובה שתהיה

לאחר חבלי המשיח, תהיה כה עזה, שמלבד זאת שהיא תעורר את בני התורה ושומרי המצווה בגעגועים לא רגילים לאלוקות; להתמסרות על-אנושית לקיום המצוות ולימוד התורה, ולתשוקה עזה להתעלות ביראת שמים, אהבת הבורא ברוך הוא, ואהבת ישראל עם מדות טובות,

היא תגיע גם לאלו שנפלו מטה מטה, ושקעו בטינוף תאוות העולם".

ומסתבר שגם התקיעה הזו, ה"קריאה של חיבה", זו שאמורה לעורר כל יהודי לתשובה

10. כז, יג.

11. ספר המאמרים אידיש - בעברית - ע' 107.

זה שבני ישראל מצדם ינצלו את ההתעוררות כו' להתמסרות לקדוש ברוך הוא ולהתחזקות בקיום התורה ומצוות.

ואילו זכינו והיינו מנצלים כדבעי את הרגע של הזעזוע כו' - היה משיח בא מיד ומוציא את כל בני ישראל מהגלות; אבל לדאבוננו לא זכינו עדיין לכך, ולכן ממתין עתה הקדוש ברוך הוא שברגע זה ינצלו את ההתעוררות כו' כדי להתחזק בשמירת התורה והמצוות, באופן ש"ובאו גוי' והשתחוו לה' בהר הקודש בירושלים" במובן הרוחני, וגם כפשוטו, על ידי משיח צדקנו, שיציא אותנו מהגלות ויביא אותנו אל הגאולה השלמה בקרוב ממש".

זה בהחלט מעורר חשיבה: השופר הזה, שאמור לעורר כל יהודי, איננו רק משהו שטמון בתוך הספרים, אלא קול שכבר החל לנסר בחלל העולם. המהפכות הגדולות שעבר העולם בשתי המלחמות הנוראיות היו 'קול ראשון' שהזכירו לכל מי שביקש לשכוח שהוא יהודי, את יהדותו.

ואז, הנסים והנפלאות של מלחמת ששת הימים היוו התחלה ראשונית של הקול השני, "קריאת החיבה", שאמורה לגרום לכל יהודי לחזור בתשובה ולהתקרב להשם.

בהמשך נעמיק במשמעות אותה "קריאה" ובדרך שבה היא עובדת.

- גם היא כבר התחילה, לפחות מעט. כך גילה הרבי במאמרים ובהתוועדויות של חודש תשרי תשכ"ח.

היה זה חודשים ספורים אחרי מלחמת ששת הימים, מלחמה שהתנהלה בנסים גלויים למעלה מדרך הטבע. באותם ימים התחיל הרבי את תנופת ה'מבצעים', והתעוררות יהודית שטפה את העולם כולו, זו שנוהגים לכנות "גל התשובה". וכך אמר אז הרבי¹²:

"התקופה השנייה התחילה במאורעות הקיץ האחרון בארץ ישראל, שגרמו לזעזוע אצל כל בני ישראל - שמשמעותם היא, התחלת התגשמות נבואת ישעיהו הנביא אודות ה"שופר גדול"!

במאורעות אלו התחילה תקופה חדשה בהכנת בני ישראל לגאולה על ידי משיח צדקנו. אשר, מבלי הבט על כך שנמצאים עדיין קודם 'אתחלתא דגאולה', נכנסנו לתקופה חדשה - שהקב"ה מצדו קרא לכל בני ישראל, קריאה אלוקית לנשמה האלוקית שיש בכל אחד מישראל, אפילו "האובדים והנדחים", והצליח לזעזע אותם על ידי ה"שופר גדול", וממתין למענה של בני ישראל על קריאתו, על ידי

12. מאמרי "והיה ביום ההוא" תשכ"ח: ראש השנה, שבת תשובה, ושבת בראשית. מאמר "הנני מביא אותם" שבת נח תשכ"ח. ובהתוועדות השנייה של שבת בראשית באריכות.

ובאו האובדים (ג)

אותה תקיעה מיוחדת מהשופר הגדול אמורה - כפי שראינו - לעורר ולקבץ את נדחי ישראל.

למלאות תאוותו הרעה, נאבד ונשקע הניצוץ אלוקית שבנפשו.... ואלו נקראים 'אובדים' - שמאבדים את עצמן לדעת חס ושלום".

להיות "אבוד" ב"ארץ אשור" משמעו להיות שקוע בתאוות, בריגושים חולפים, להסתנוור משלל האורות והפיתויים שיש לעולם להציע לנו, עד שאט אט הרגש האלוקי, הנשמה חשה 'אבודה'. העיניים הופכות לחלולות, והרגש הטבעי לאלוקות כבה. הכל 'סלפי' ו'לייק' עד שהלב הפנימי כבה כמעט לחלוטין.

ואדמו"ר הזקן ממשיך להסביר גם מי הם "הנדחים בארץ מצרים": "פירוש 'מצרים', לשון 'מיצר', שמחמת המצור והמצוק אין להם לב לדעת. וכמו שכתוב גבי ישראל בהיותם במצרים 'ולא שמעו אל משה מקוצר רוח', דהיינו מחמת רוב הצרה... ואלו נקראים 'נדחים'".

להיות 'נדח' ב'ארץ מצרים' משמעו להיות שקוע כל כך במרדף החיים, בצרות של ה'כאן' וה'עכשיו', עד שאין רגע פנאי להרים את הראש ולהיזכר שפעם רצינו להיות קצת יותר עובדי השם. התפילה מתמלמלת לה, וסעודת שבת מתנהלת תוך כדי שהראש נשמת מעייפות, האלוקות שבתוכנו 'נידחת' לפינה צדדית, ונשכחת שם.

הרבי מסביר¹⁵ שאלו שני הטיפוסים של "נסיון העושר" (אשור) ו"נסיון העוני"

היום נבחין בין "האובדים בארץ אשור" לבין "הנדחים בארץ מצרים" נשוב אל הפסוק המבשר על התקיעה הגדולה שתעורר לבבות¹³:

וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא, יִתְקַע בְּשׁוֹפֵר גָּדוֹל, וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר וְהַנְּדָחִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, וְהִשְׁתַּחֲוּוּ לַה' בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלַם:

התקיעה הזו עומדת בבסיס של אחד הייעודים המרכזיים של הגאולה: קיבוץ נדחי ישראל. שהרי כך אנחנו מבקשים שלוש פעמים ביום:

תִּתְקַע בְּשׁוֹפֵר גָּדוֹל לְחַרוּתֵנוּ, וְשָׂא נֶס לְקִבְּץ גְּלוּיֹתֵנוּ, וְקַבְּצֵנוּ יַחַד מְאַרְבַּע כְּנָפוֹת הָאָרֶץ לְאַרְצֵנוּ.

מעבר לקיבוץ הנידחים במובן הפשוט, שכל יהודי יחזור 'הביתה', מדובר כאן על שיבה רוחנית, על תשובה פנימית לה' בעקבות קול השופר. ומי ישוב? - "האובדים בארץ אשור, והנדחים בארץ מצרים".

וכך מסביר אדמו"ר הזקן¹⁴: "האובדים בארץ אשור - אֲשֶׁר הוא בחינת תענוג, מלשון 'אשרי יושבי כו'... ופירוש 'האובדים בארץ אשור', היינו שמחמת שרודף אחר תענוגי עולם הזה,

13. כז, יג.

14. לקו"ת דרושים ל"ה ס, א.

15. תו"מ ספר המאמרים תשכ"ח ע' יד.

האם אתם מזהים את עצמכם בין ה'אובדים' וה'נדחים'? האם קיימת בכך תשוקה לשמוע את קול השופר הזה שיעורר אותנו ויעיר בנו את אותם חלקים שכוחים? והאם יכול להיות, שאנחנו "גם וגם", בדברים מסוימים 'אובדים', וברגעים אחרים 'נדחים'?

כך או כך, בהמשך נראה בעזרת השם, מדוע וכיצד יכול ה'שופר גדול' לעורר אותם.

(מצרים), אך שניהם גם יחד יתעוררו ברגע אחד של אור גדול, קולו של השופר הגדול יחדור אל הלבבות הכבויים שלהם, ויוביל גם אותם "והשתחוו לה' בהר הקודש בירושלים" - להשתחוות ולהתבטל לאלוקות, "בהר הקודש" - באהבה גדולה, "בירושלים" - וביראת שמים שלמה¹⁶.

16. כך מפרש אדמו"ר הזקן שם ס, ב.

שופר גדול (ד)

ברגע אחד כל ה'אובדים' וה'נדחים' יתעוררו בתשובה שלמה, "והשתחוו לה' בהר הקודש בירושלים" - וכל זאת בעקבות קול השופר הגדול.

היום נלמד על סודו של השופר הגדול, והאם יתכן שדוקא האובדים והנדחים מוכשרים יותר להקשיב לו?

בשתי צורות של קול: הוא יכול לצאת בצורת מילים, כאשר המחשבות שלנו מתבטאים דרכו, ואז הוא יוצר 'אמירה' של רעיונות, מחשבות ורגשות. אבל הוא גם יכול לצאת כמו שהוא, ישירות מהלב, בלי לעבור דרך המסננת של המחשבות, צעקה פשוטה מתוך הלב.

זוכרים את המשל של הבעש"ט על בן המלך האובד, שרק צועק בלי מילים, וכך הוא מחדש את הקשר הבסיסי והיסודי עם האבא? בראש השנה אנחנו לא מבקשים, לא מדברים, לא מסבירים. אנחנו 'צועקים' את נקודת הלב החוצה. דווקא בגלל שאנחנו במצוקה נוראית ולגמרי שכחנו איך מדברים, דווקא לכן אנחנו מסוגלים 'לצעוק את הנשמה'.

זה הסוד של ראש השנה, שאז גם הקב"ה מצדו חוזר לקשר הכי בסיסי והכי עמוק שלו

מה זה 'שופר' אנחנו יודעים, אנחנו מקיימים את מצות שופר בראש השנה. גם על 'שופר שמיימי' אלוקי שמענו, שהרי במעמד הר סיני היו "קולות וברקים וקול שופר חזק מאוד", אבל השופר הזה, של הגאולה, הוא שופר מיוחד במינו: "שופר גדול". הרי כך אנחנו מבקשים:

תִּקַּע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחַרוֹתֵנוּ, וְשָׂא נֶס לְקַבֵּץ גְּלוּיֹתֵנוּ, וְקַבְּצֵנוּ יַחַד מֵאַרְבַּע כְּנָפוֹת הָאָרֶץ לְאַרְצֵנוּ.

נחזור רגע למה שאנחנו יודעים על השופר, הרגיל, של ראש השנה:

בחסידות למדנו¹⁷ שהבל הלב יכול לצאת

17. ראו באריכות בד"ה והיה ביום ההוא, לקו"ת ראש השנה נח, ב ואילך.

כי ניחשף לגילוי אלוקי מופלא (כמו ביציאת מצרים), אלא כי נחוש שזו הזהות האמיתית שלנו, שכל המסכות והשקרים יתקלפו להם, ולראשונה נפגוש את עצמנו באמת.

וזו, מתנה משונה שקיבלנו מ"ארץ אשור" ו"ארץ מצרים". המקומות האלו הפכו אותנו לעירומים, לחסרי זהות, לאנשים שכל מעייניהם בהבלים (אשור) ובהישרדות (מצרים) - כך שברגע האמת, במהרה בימינו אמן, נוכל לבוא להשתחוות להשם מתוך עומק פנימיות הנפש שלנו, הדבר היחידי שנותר לנו.

אז, בבוא המשיח, כשנגלה מי אנחנו באמת - נוכל להביט אחורה, לא רק על החיים שלנו, אלא גם על החיים של יהודים שחיו בצורה מרוממת, על דורות של בית-מקדש ועובדי השם, ולומר להם: "אתם, שעבדתם את השם מתוך הכרה, מתוך הבנה ומתוך חיות, עבדתם את השם בצורה מוגבלת, עד כמה שאתם הייתם מסוגלים. אבל אנחנו, "האובדים והנדחים", רק אנחנו יודעים, איך משתחוים להשם, מתוך הנקודה הכי אמיתית שקיימת, נקודה שאין לה שום הגבלות!".

נקודה למחשבה: מה אפשר לקחת
הביתה מה'שופר גדול' הזה?
מה שבטוח, בתפילת "תקע בשופר"
נדע כבר מה לבקש!

אתנו, ומנקודת הבסיס היסודית הזו הוא בונה עולם חדש ושנה חדשה.

ועדיין, בשופר של ראש השנה אנחנו מחדשים את הקשר שלנו עם הקדוש ברוך הוא, ומבקשים להתקרב אליו 'כרגיל', וגם הקב"ה מחדש את הקשר "הרגיל" עם העולם. הוא בורא שנה חדשה על בסיס ועל יסוד השנה הקודמת.

ה'שופר' של הגאולה הוא "שופר גדול" כזה שמסוגל לגעת בנקודת עצם הנשמה גם של "האובדים והנדחים", כי הוא יגלה את הנקודה הכי פנימית והכי עמוקה שקיימת, קשר כזה עם הקב"ה שמעולם לא התגלה.

וכמה מוזר¹⁸: דוקא בגלל שאנחנו "אובדים ונדחים" וחשים ש"אין לנו מילים", ומזמן נאבדו לנו כל התחושות והרצונות האלוקיים, מה שנשאר מאתנו בעקבות הגלות הוא יצור כל כך מרוחק מהקדוש ברוך הוא, שרק נקודה מאוד פנימית עוד קיימת - דוקא לכן, כאשר אותה נקודה עמוקה כל כך תתעורר, נחוש שאנחנו מוותרים על הכל הכל, ומבקשים אך ורק "להשתחוות בהר השם בירושלים".

המשיכה הזו תבטא את הרצון שלנו העמוק, המושתק, המודחק. התשובה הזו לא תהיה רק

18. ע"פ ד"ה והיה ביום ההוא, ראש השנה ושבת תשובה תשכ"ח.

ה' אוחז בידו של כל יהודי (א)

אחד הפרטים הכי חשובים בתהליך הגאולה הוא קיבוץ גלויות. בואו נפתח את זה.

הפירוש הראשון הוא שהשם יתברך כביכול גם הוא נמצא בגלות, "שכינתא בגלותא", כשיהודי מתקשה, גם הקב"ה מתקשה אתו, וכשיהודי בצרה - גם השם כביכול בצרה. וכשיבוא יום קיבוץ גלויות, ישוב גם השם מן הגלות. לכן נאמר "ושב ה' אלוקיך את (עם) שבותך".

ועוד יש לומר: שגדול קיבוץ גלויות ובקושי, כאילו הוא עצמו צריך להיות אוחז בידו ממש, איש איש ממקומו, כעניין שנאמר: "ואתם תלוקטו לאחד אחד בני ישראל".

והפירוש השני הוא, ש'פרויקט קיבוץ גלויות' אינו דבר של מה בכך, ויהיה צורך שהקב"ה כביכול יאחז בידו של כל יהודי, מקצה השמים ועד קצה השמים, ויביא אותו אישית חזרה הביתה, לארץ ישראל. אף יהודי לא יישאר בגלות.

במאה האחרונה אנחנו חוזים בפלא עצום: יהודים מכל קצוות תבל מתעוררים ובאים לחונן את עפרה של ארץ ישראל ולבנותה. מיליונים שבו כבר 'הביתה', ערים נבנו, וזקנים וזקנות יושבים ברחובות ירושלים. איש לא פלל ולא מלל שדבר כזה יכול להתרחש, והנה הוא לנגד עינינו. האם יתכן ש"קיבוץ הגלויות" החל כבר?

התשובה היא²⁰, חד משמעית, לא!

אמת, פלא הקיבוץ הגדול כאן בארץ מעיד כאלף עדים שקרב יום השם, והתשתית לגאולה כבר מוכנה. אבל הגאולה עצמה, לדאבון לב, מתמהמהת.

ומנין לנו?

סוגיית הגאולה כוללת הרבה פרטים, ובכל זאת ישנם סוגיות עיקריות יותר, כמו קיבוץ גלויות, הנקודה הכי מפורשת בתורה על הגאולה, שכך התנבא משה רבינו טרם מותו¹⁹:

וְשָׁב ה' אֱלֹהֵיךָ אֶת־שְׁבוֹתֶךָ וְרַחֲמֶךָ, וְשָׁב וְקִבְּצָךָ מִכָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר הִפְצַצְךָ ה' אֱלֹהֵיךָ שָׁמָּה: אִם־יְהִיֶּה נִדְחָךָ בְּקִצֵּה הַשָּׁמַיִם, מִשָּׁם יִקְבְּצֶךָ ה' אֱלֹהֵיךָ, וּמִשָּׁם יִקְחֶךָ: וְהִבִּיאֶךָ ה' אֱלֹהֵיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְרָשׁוּ אֲבֹתֶיךָ, וִירְשָׁתֶּהּ, וְהִיטְבָהּ וְהִרְבָּהּ מֵאֲבֹתֶיךָ:

הפסוקים הללו מעוררים צמרמורת: בני ישראל טרם נכנסו לארץ ישראל, ומשה כבר חוזה את העובדה שהם יחטאו ולא יחזיקו בה מעמד לאורך זמן. הוא מדבר על הפיזור בכל קצווי תבל ומבטיח כי בסופו של דבר יקבץ השם יתברך את הנדחים מקצה השמים וישיבם לארץ ישראל.

בעיה לשונית קלה בפסוק "ושב השם אלוקיך את שבותך" במקום "והשיב ה' אלוקיך את שבותך", מביא את רש"י להציע שני פירושים מרגשים עד דמעות:

רבותינו למדו מכאן ששכינה בגלות, כביכול שְׁרוּיָה עִם יִשְׂרָאֵל בְּצִרְתָּ גְלוּתָם, וְכִשְׁנִגְאֵלִים הִקְתִּיב הַגְּאוּלָּה לְעַצְמוֹ, שֶׁהוּא יוֹשֵׁב עִמָּהֶם.

20. ראה לקו"ש חלק ה' ע' 149 ועוד.

19. דברים ל, א-ה.

מקורו של הרמב"ם הוא ככל הנראה בזוהר הקדוש²² שם נאמר²³:

בית המקדש קודם לקבוץ גלויות. קבוץ גלויות קודם לתחיית המתים, ותחיית המתים הוא אחרון שבכלם. מנא לן [מנין לנו]? דכתיב²⁴ "בונה ירושלם ה', נדחי ישראל יכנס"..." "בונה ירושלם" תחלה, ואחריו "נדחי ישראל יכנס".

מדוע באמת קיבוץ גלויות הוא השלב האחרון והסופי, ומהי בכל זאת משמעות קיבוץ הגלויות אותה אנחנו חווים בצורה כה מוחשית לאחרונה? את זאת נבין בשיעורים הבאים, אחרי שנבין מהו 'קיבוץ גלויות' במובן הפנימי שלו

22. שהיה כידוע למראה עיני הרמב"ם, ראה בספר "הרמב"ם והזוהר" של הרב ראובן מרגליות (היום בתוך "פנינים ומרגליות").

23. חלק א קלט, א.

24. תהלים קמז, ב.

כאן עלינו לדעת שנושא הגאולה הוא גם נושא הלכתי, מעבר לרעיונות שעליהם עוד נלמד, ישנה הלכה פסוקה וברורה כיצד ואיך יתרחשו עיקרי הדברים של ביאת המשיח. הרמב"ם, גדול הפוסקים, כותב בספרו²¹ את הסדר של הגאולה:

ואם יעמוד מלך מבית דוד, הוגה בתורה ועוסק במצוות כדוד אביו, כפי תורה שבכתב ושבעל פה, ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה, וילחם מלחמות ה', הרי זה בחזקת שהוא משיח. אם עשה והצליח, ונצח כל האומות שסביביו, ובנה מקדש במקומו, וקבץ נדחי ישראל הרי זה משיח בודאי.

קיבוץ גלויות, אומר הרמב"ם, הוא השלב האחרון של הגאולה, והוא רק ובעקבות בניית בית המקדש בידי המשיח.

21. הלכות מלכים פרק יא, הלכה ד.

גלות השכינה (ב)

הרמב"ם פוסק שקיבוץ גלויות יתרחש אחרי בוא המשיח בפועל, ואף אחרי בניין בית המקדש. כעת ננסה להבין מדוע זהו הסדר

ומהותי.

והרי ראינו את דברי רש"י שהקב"ה בעצמו שב עם היהודי מהגלות, ושהדבר צריך להיות בצורה של "אוחז בידו ממש".

וכמו בכל דבר בענייני הגאולה, המפתח להבנת הדברים נמצא בהגדרות הרוחניות שלהם. קיבוץ גלויות איננו 'סתם' עניין טכני, שיהודי היה קודם גר בקוסטה-ריקה וכעת הוא גר ברעננה, אלא משהו הרבה יותר עמוק

אדום", הוא מוריד אל הקליפות שבמעשים שלו את השכינה, כי הנפש האלוקית מעורבת ומחיה את הנפש הבהמית ואת מעשיה.

בתניא²⁵ למדנו עד כמה עצובה המחשבה על כך שבמעשינו הלא-טובים, מורידים אנחנו את הקדושה להיכלות הקליפות.

ואם הקדושה לא עזבה את הדיבור או המעשה של היהודי גם כאשר הוא לא ראוי, אז כאשר יהודי עושה תשובה אמיתית, ושב מחטאו - גם השכינה שבה משם. כמו שלמדנו שגם ה' שב מהגלות עם היהודי!

זוהי המשמעות הפנימית של 'קיבוץ גלויות': יהודים יעשו תשובה עמוקה, ויאבדו את הרצונות שלהם בעניינים שהם לא קדושה, וכך תבטל הקליפה לגמרי, ואילו הקדושה ש'הושקעה' שם, תשוב הביתה.

אם נקרא שוב את הפסוקים העוסקים בקיבוץ גלויות, נוכל לראות כי הדברים ממש כתובים שם. קיבוץ גלויות הוא שיבת ישראל מהגלות הכרוכה בתשובה אל השם, הבה נקרא שוב את הפסוקים:

וְהָיָה כִּי־יֵבֹאוּ עָלֶיךָ פְּלִי־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי
לְפָנֶיךָ, וְהִשְׁבַּתְּ אֵלֶיךָ בְּכָל־הַגּוֹיִם
אֲשֶׁר הִדִּיחָהּ ה' אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה: וְשָׁבַתְּ
עִדָּהּ אֱלֹהֶיךָ וְשִׁמְעַתְּ בְּקֹלוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר־
אָנֹכִי מְצַוֶּה הַיּוֹם וּבְנִיָּהּ בְּכָל־לְבָבְךָ
וּבְכָל־נַפְשְׁךָ:

וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת־שְׁבוּתְךָ וְרַחֲמֶךָ,
וְשָׁב וְקִבְּצָהּ מִכָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר

מהי המשמעות האמיתית של 'קיבוץ גלויות'? בחסידות מוסבר²⁵ כי הנשמה היא בבחינת "אחד" עם השם, וכאשר הנשמה הקדושה יורדת לעולם, ומתלבשת בגוף, היא מתחילה להתפזר. היא עושה, מדברת, חושבת, הרבה דברים שונים, שבתוך כל אלו יש 'טביעת אצבע' של הנשמה הקדושה.

לעתים קורה אפילו שמעשיו של יהודי הם לא ממש תורה ומצוות, ואפילו להיפך. ובמצב זה אפשר לומר שהנשמה "התפזרה" בתוך טומאת העולם, והמעשים או הדיבורים האלו הם "נדחים", הם היפך מרצון השם!

קל היה לייחס את המעשים הלא-טובים לנפש הבהמית וליצר הרע, אבל אין הדבר כך: על עם ישראל נאמר שהוא "גוי אחד בארץ", הוא מביא את "השם אחד" בתוך "הארץ", וכל דבר שיהודי אומר חושב או עושה, הוא מביא בתוכו קדושה מהנשמה. אלא שהקדושה הזו 'בגלות' קשה בתוך הקליפות.

חכמינו אמרו²⁶ על הגלות:

בכל מקום שגלו שכינה עמהם. גלו למצרים שכינה עמהם... גלו לבבל שכינה עמהם... גלו לאדום שכינה עמהם...

וכשעתידין לחזור, כביכול שכינה עמהם. שנאמר "ושב ה' אליך" - אינו אומר 'והשיב' אלא 'ושב'.

בתניא²⁷ מוסבר כי משמעות הדברים היא שהנפש האלוקית 'מעורבת' בתוך 'מעשי אדום'. כשיהודי מתבלבל קצת ו"עושה מעשה

28. שם, ובפרק כד: "כמשל האוחז בראשו של מלך ומורידו למטה וטומן פניו בתוך בית הכסא מלא צואה שאין לך עלבון גדול מזה". וראה בהרחבה ב"הערה לתיקון חצות" שבסידור.

25. שערי תשובה, אדמו"ר האמצעי, בתחילתו. ד"ה אם יהיה נדחך תשכ"ז.

26. מכילתא שמות יב, מ.

27. פרק יז. אג"ק סי' כא.

אם כן, קיבוץ גלויות הוא גאולה עליונה - שכל מה שהיהודי עשה בחיים שלו, הופך, באמצעות התשובה השלמה, לקודש גמור. מדוע לפי זה קיבוץ גלויות הוא אחרי בניין בית המקדש? - על כך בשיעור הבא

הַפִּיצָהּ ה' אֱלֹהֶיהָ שָׁמָּה: אִם־יְהִיָּה נִדְחָה בְּקִצָּה הַשָּׁמַיִם, מִשָּׁם יִקְבָּצֶה ה' אֱלֹהֶיהָ, וּמִשָּׁם יִקְחֶהָ: וְהִבִּיֵּאתָ ה' אֱלֹהֶיהָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יִרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ, וִירְשָׁתָהּ, וְהִיטַבְתָּ וְהִרְבֵּתָ מְאֹד מְאֹד:

טעימה מן העתיד (ג)

למדנו ש'קיבוץ גלויות' במובן הפנימי, זו תשובה עמוקה של היהודי, שגורמת לכך שכל המחשבות, הדיבורים והמעשים שהפכו ל"נדחים" בעולם הגדול, יתקבצו לקדושה בחזרה.

לאור זאת נבין מדוע קיבוץ גלויות הוא אחרי בניין בית המקדש. וגם, מה בכל זאת מתרחש כאן בארץ ישראל במאה האחרונה

כדי שכל המעשים והדיבורים והמחשבות שלו מן העבר מתקדשים.

השאלה היא מה מביא את מה: האם בעקבות כך שבני ישראל יחזרו בתשובה יתקדש העולם (קיבוץ גלויות לפני בנין בית המקדש); או שהעולם כולו ישתנה, ובעקבות כך יתחולל השינוי אצל היהודי (בית המקדש לפני קיבוץ גלויות).

פסק ההלכה הוא, שעל אף שיהודים יעשו 'תשובה' עוד לפני בניין בית המקדש, אבל ה"קיבוץ גלויות" האמיתי יהיה רק אחרי בניין בית המקדש. כאשר כל המציאות תשתנה יוכל היהודי להגיע לדרגות אדירות של תשובה, הרבה יותר מאשר בלי בית המקדש.

עם זאת "אלו ואלו דברי אלוקים חיים", ואין כל כך סתירה בין המדרשים שמקדימים את קיבוץ גלויות לבית המקדש, ובין פסק ההלכה שקיבוץ גלויות אחרון:

האמת היא, שלמרות שההלכה כפי שנפסקה ברמב"ם היא שבנין בית המקדש הוא לפני קיבוץ גלויות, ישנן דעות (לא להלכה) שקיבוץ גלויות יהיה עוד קודם בניין ירושלים:

אם יאמר לך אדם שנבנית, ולא נתכנסו הגלויות - אל תאמין, שנאמר "בונה ירושלים ה' - כי - נדחי ישראל יכנס"²⁹.

מה ההבדל בין בנין ירושלים ובית המקדש לקיבוץ גלויות?

בית המקדש מסמל את ה"דירה בתחתונים", השינוי שיתחולל בעולם עצמו, הגשמיות תתקדש כל כך שהשכינה תשרה בעולם עצמו, בבניין של אבנים. ואילו קיבוץ גלויות מסמל את השינוי שמתחולל - לא בעולם - אלא בנפש של היהודי, שהוא הופך להיות בעל-תשובה עד

29. ילקוט ש"ר רמז תתפח. ועד"ז בתנחומא נח יא בסופו.

הוא 'משהו' מקיבוץ הגלויות. ובפרט שבשנים האחרונות העלייה לארץ ישראל היא "בחסד וברחמים" ולא בבריחה באישון ליל ובעליה בלתי לגאלית.

ובהזדמנות נוספת³³ הסביר שהעלייה הזו - ובדגש על העלייה הגדולה מחבר-העמים, היא בבחינת 'טעימה' בערב שבת ממאכלי השבת, וכך כבר היום 'טועמים' מעט מן הגאולה באמצעות ה'מיני-קיבוץ-גלויות' הזה.

ועדיין, ה'קיבוץ גלויות' ההלכתי יתבצע אך ורק אחרי ובעקבות בניין בית המקדש בידיו של משיח צדקנו.

שוב מתברר שיחד עם הציפייה והבקשה לגאולה, כל ענייני הגאולה הם קודם כל משהו בנפש שלנו. וקצת "קיבוץ גלויות" ותשובה יכול להיות עוד לפני בניין ירושלים. אז - "לא לתר לתשובה, לא לתר לגאולה!"

33. תו"מ התוועדות תנש"א א ע' 29.

שכן בתשובה של היהודי, וב"קיבוץ גלויות" יש כמה שלבים ודרגות. יש תשובה ברמה אחת, ותשובה ברמה גבוהה יותר, וגבוהה עוד יותר³⁰. ובהחלט יהיה "קיבוץ גלויות" רוחני, תשובה מסוימת, עוד לפני בניית בית המקדש, ורק אחרי בניין בית המקדש תהיה החזרה בתשובה הגבוהה והמושלמת מכולם³¹.

ובכל זאת ההלכה למעשה, וקיבוץ הגלויות בגשמיות יתחולל רק אחרי שיושלם בית המקדש והחזרה בתשובה העליונה.

נו, לפי זה, איך בכל זאת אפשר להסביר את תופעת העלייה לארץ ישראל במאה השנים האחרונות?

בפעם האחרונה שזכינו לשמוע את הרבי לעת עתה, בשבת פרשת ויקהל תשנ"ב³², התייחס הרבי לשאלה הזו, וגילה שאכן גם הקיבוץ הזה

30. וכמבואר בפסוקי 'קיבוץ גלויות' שבפרשת נצבים, שרק אחרי שיקובצו הנדחים "ומל ה' אלוקיך את לבבך".

31. תורת מנחם - תפארת לוי יצחק - חלק א קמ, ואילך.

32. תו"מ התוועדות תשנ"ב ב ע' 371.

חמור זה לא רק חמור (א)

החמור עליו יבוא המשיח, הוא לא רק מוטיב מעניין שמוסיף לגאולה צבע (אגב, איזה צבע? - לא לבן...), אלא נגיעה במהות של הגאולה. זוהי דרך שבאמצעותה ביקשו הנביאים להסביר לנו למה אנחנו בעצם מצפים. החמור, אם כן, הוא לא רק חמור. אז מה הוא כן?

גִּילֵי מְאֹד בְּתִצְיֹן, הָרִיעֵי בַת יְרוּשָׁלַיִם, הִנֵּה מִלְכָּךָ יָבֹא לָךְ, צְדִיק וְנוֹשֵׁעַ הוּא. עֲנֵי וְרִכַּב עַל־חֲמֹר, וְעַל־

אז קודם כל למקורות, והמקור לסיפורו של החמור, הוא בנבואתו של זכריה על הגאולה³⁴:

34. זכריה ט, ט.

עיר בְּאֶתְנוֹת³⁵:

בפשט, החמור הוא ביטוי לענווה ולצדקות של המשיח, אבל ברגע שמתקדמים מהפשט מתברר שהחמור הוא משהו שאמור לסמל את כל הגאולה. כך ב"סוגיית החלומות" המפורסמת במסכת ברכות³⁶ יש פתרון למי שחלם על חמור:

הַרְוֵאָה חֲמֹר בְּחֵלוֹם – יִצְפֶּה לְיִשׁוּעָה, שְׁנֵאמַר: "עֲנִי וְרֹכֵב עַל חֲמֹר".

בדומה לכך נדרשת ההודעה ששלח יעקב אבינו לאחיו עשו, כי הנה הוא בא חזרה לארץ ישראל אחרי גלותו בחרן אצל לבן³⁷:

וַיְהִי לִי שׁוֹר וַחֲמֹר, צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה וְאֶשְׁלָחָה לְהַגִּיד לְאֲדֹנָי לְמִצְרָאֵן חֵן בְּעֵינָיָךְ.

וּדְרָשׁוּ³⁸:

אין לי לירא ממך! שהרי נולד יוסף שנקרא 'שור', שנאמר "בכור שורו הדר לו", וחמור זה משיח בן דוד שנאמר "עני ורוכב על חמור".

יעקב מבקש לרמוז לעשו, שהוא מבחינתו "מסודר" לקראת המלחמה לעתיד לבוא עם עשו-עמלק, שהרי יש לו את כוחו של יוסף

שיכניע את עמלק³⁹, וכך את כחו של משיח בן דוד⁴⁰.

החמור אם כן, הוא כבר לא רק סתם בהמת משא או כלי רכב, אלא סמל העומד בפני עצמו - "חמור זה משיח בן דוד!" ומכיון שאנחנו אוהבים רמזים, הנה אחד כזה מרבינו אפרים מבעלי התוספות⁴¹:

אַשְׁרִיכֶם זֶרְעִי עַל כָּל מַיִם מְשַׁלְּחֵי רֶגֶל הַשׁוֹר וְהַחֲמֹר⁴² - 'משלחי' אותיות 'למשיח'.

כלומר: ממחרים המשיח, בגמילות חסדים ובצדקה.

האנשים ש"זורעי על כל מים" - זורעים צדקה⁴³, הם ממחרים את רגלם של ה"משלחי" - המשיח, "השור והחמור", השור הוא "משיח בן יוסף", ושוב כמובן "החמור" הוא משיח בן דוד.

בהמשך נלמד מה יש בה בבהמה החמורית הזו, שמסמל את מהות הגאולה

39. שהרי "יוסף שטנו של עשו" - כדברי רש"י ויצא ל, כה.

40. וגם המשך הכתוב נדרש שם על כוחות שיש ליעקב נגד עשיו.

41. מובא ב"ילקוט משיח וגאולה" על הפסוק "ויהי לי שור וחמור" (חלק ט, ע' 104).

42. ישעיהו לב, כ.

43. כמבואר בעבודה זרה ה, ב: אשריכם זורעי על כל מים ואין זריעה אלא צדקה שנאמר (הושע י, יב) זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד ואין מים אלא תורה שנאמר (ישעיהו נה, א) הוי כל צמא לכו למים.

35. פשט: גילי מאד בת ציון - בלבך, הריעי - בשמחה בפה, בת ירושלים. הנה מלכך - בן דוד. יבא לך - מלכבוש ארצות אויביו. צדיק - זוכה במלכות, ונושע - מאויביו, הוא. ולא בכח ובגבורה שהרי עני - ושפל רוח הוא לכל. ולא ברכב וסוס ופרשים אלא ורוכב על חמור - ולא חמור גדול וחזק אלא ועל עיר (חמור צעיר) בן אתונות (פירוש רבי אליעזר מבלגנצי מבעלי התוספות).

36. בדפים נה-נז במסכת ברכות יש סוגיה ארוכה על חלומות ופתרונם. הקטע הזה הוא מדף נו, ב.

37. וישלח לב, ו.

38. תנחומא שם. וראה בתו"ש עה"פ וש"נ.

חמור במאה צבעים (ב)

ראינו שהמשיח מכונה 'חמור', והחמור הזה איננו רק כלי רכיבה, אלא ממש סמל של הגאולה. היום נעשה מסע במקורות בעקבות החמור הזה, ונכיר עליו דברים פחות מפורסמים

אמר לו: וכי יש לך סוס בן מאה גוונים, כפי שיהיה החמור של המשיח?

אמר ליה: מי אית לך בר חמור גווני?

כדי לעמוד על סודו של החמור, נצטרך לחפש מקורות ופרטים נוספים במקורות על החמור הזה, שיעזרו לנו לפתור את חידת החמור.

ובכן, ב"סוגיית הגאולה" שבמסכת סנהדרין⁴⁴ מוקדשים כמה שורות לחמור שלנו⁴⁵:

אם נרצה להיצמד לפשט, נוכל לסמוך על דברי רש"י ששמואל רק ביקש לדחות את דברי המלך, ולא שבאמת לחמורו של המשיח יהיו מאה צבעים. אבל כשעוסקים בענייני גאולה, מי מסתפק בפשט?
והנה עוד מידע מעניין על החמור, מהמדרש הקדום "פרקי דרבי אליעזר"⁴⁷:

הוא החמור בן אתון שנבראת בין השמשות, שנאמר⁴⁸ "וישכם אברהם בבוקר ויחבוש את חמורו", הוא החמור שרכב עליו משה, בבאו למצרים שנאמר⁴⁹ "ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור". הוא החמור שעתיד בן דוד לרכוב עליו שנאמר "גילי מאוד בת ציון הריעי בת ירושלים הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע הוא ענו ורכב על חמור ועל עיר בן אתונות".

אמר לו, שבור מלך פרס לאמורא שמואל:

אומרים אתם, כי המשיח יבוא על חמור

אשלח לו, אם כן, סוס מסורק ונאה שיש לי, שגנאי הוא שיבוא על חמור!⁴⁶

אמר ליה שבור מלכא לשמואל:

אמריתו משיח על חמורא אתי,

אישדר ליה סוסיא ברקא דאית לי!

44. פרק 'חלק' במסכת סנהדרין עוסק רבות בגאולה העתידה.

45. סנהדרין צח, א.

46. ע"פ רש"י.

47. פרק לא.

48. וירא כב, ג.

49. שמות ד, כו.

הוא לקח לעקידה!

וכך משה רבינו ביקש לקחת את אשתו ואת בניו בדרכם למצרים "על החמור", כשהוא מבקש לרומם אותם על טומאת מצרים ולהכשירם לקבלת התורה הוא שם אותם "על החמור", במקום של שליטה וממשלה על החומריות⁵⁵.

וכך גם כשהמלך המשיח יגלה, שאז יבטל היצר הרע מן העולם, יבוא "רוכב על חמור" בשליטה מוחלטת על הגשמיות.

מסקנה: הגאולה היא שליטה מוחלטת על הגשמיות והחומרניות. הציפייה לגאולה היא ציפייה ליום שבו נקבל שליטה מוחלטת על החמור - הגוף - שלנו. המסע שהתחיל אברהם כשחבש את החמור, ממשיך עם משה רבינו, ובא לידי ביטוי בכל פעם שאנחנו מתגברים על היצר הרע ו"חובשים" את החמור.

בהמשך נבין שזה הרבה מעבר לשליטה בגוף או ביצר הרע. החמור הוא סוד הגאולה!

מדובר כאן אם כן בחמור עתיק ומיוחס במיוחד, החמור הזה היום בן קרוב לארבעת-אלפים שנה, והוא הספיק להיות בשימושם של אברהם אבינו ומשה רבינו⁵⁶, ללא ספק חתיכת חמור...

והנה מתנה קטנה לאוהבי הרמזים⁵¹: "חמר" בגימטריה "אברהם" - הראשון שהתעסק אתו, ו"על החמור" עם הכולל בגימטריה "משיח".

הגיע הזמן להתכנס ולהבין את כל המקורות שכעת הכרנו:

כך הסבירו חכמינו⁵²:

כמו כל דבר באגדות חז"ל, גם החמור הזה הוא סמל. חמור הוא סמל של חומריות וגסות, ובמיוחד חומריות הגוף⁵³. ואברהם אבינו "חבש את החמור" פירוש המושג "לחבוש" זה לשלוט, אברהם אבינו שלט על החומריות, וחבש אותה לעבודת השם.

היה זה חידוש נפלא, כפי שכתוב בספרים⁵⁴:

אמרו רז"ל מיום שנברא העולם לא היה אדם שחבש חמורו, עד שבא אברהם.

אברהם היה הראשון שידע לשלוט על החומריות כך שהיא לא תפריע. גם את החמור

50. בכמה מקורות מצאנו שאין הכוונה לאותו החמור ממש, אלא לאותו "עניין" של חמור (גבורות השם פרק כט. פרי צדיק שמות יא, א).

51. שפתי כהן על התורה, שמות שם.

52. המבואר כאן הוא על יסוד דברי המהר"ל בגור אריה על הפסוק בשמות. בחדושי אגדות בכורות ה, ב. בנצח ישראל פרק מ, ועוד. ובפרי צדיק, לרה"ק ר' צדוק הכהן מלובלין, פ' שמות.

53. פרי צדיק שמות.

54. צרור המור לזירא שם.

55. ולכן מודגש בחז"ל שביציאת מצרים עם ישראל נשא את דבריהם על חמורים (שעל כן יש לנו מצוות פטר חמור) שזו מהות יציאת מצרים, של שליטה ורוממות על החומריות (חדא"ג מהר"ל בכורות שם).

החמור הקדוש (ג)

חכמי ישראל הקדמונים הבינו שמוטיב חבישת החמור והרכיבה עליו הוא השליטה על הגוף והיצר הרע. אנחנו, שזכינו ללמוד חסידות, יודעים שהחמור הוא משהו הרבה יותר רציני. השיעור היום מעט יותר עמוק, בכל זאת, היום נלמד חסידות!

'חבש' אותו, שם אותו 'במחבוש' ולימד אותו לא להפריע לקדושה.

זו היתה התחלה חשובה מאוד, בעקבותיה יכול היה להיות שלב ב' - משה רבינו:

משה רבינו בא לתת את התורה. מתן תורה הוא "חיבור עליונים ותחתונים", מאז משה רבינו שהביא את השכינה לעולם, הקדושה איננה דבר רוחני, אלא היא בתוך התפילין והציצית, המצה והמזוזה. החמור לא רק "שותק" אלא הוא "נושא" על גביו את התורה והמצוות!

משה רבינו עשה דבר ענק: מאז רגע מתן תורה, ועד לעולמי עד, הגשמיות היא "כלי" אמיתי לקדושה, והקדושה שורה בה! החמור איננו אויב, אלא כלי לעבודת השם.

אבל כל זה רק הכנה לדבר האמיתי והשלב הסופי - ביאת המשיח:

גם אחרי שקיבלנו את התורה ואנחנו מקיימים את המצוות, אנחנו בסך הכל "רותמים" את הגשמיות לקדושה, והקדושה מתגלית גם בגשמיות. אבל הגשמיות עצמה, החמור עצמו, הוא בסך הכל חמור. אנחנו מברכים לפני שאנחנו אוכלים, וגם אחרי. ואנחנו מקדשים את התפילין ואת נרות השבת - ועדיין, "החיים עצמם", המכירות במשרד המכירות, והרכבים במגרש הרכבים, הם לא אלוקות. הם "בשירות האלוקות" אבל לא "אלוקות".

כשתבוא הגאולה, והמשיח יופיע "רוכב על

נשים לב כי קיים שינוי בין השימוש של אברהם ומשה והמשיח בחמור: אצל אברהם נאמר שהוא אמנם חבש את החמור, אך על גבי החמור הוא הניח "את האש ואת המאכלת" לצורך העקדה. אצל משה נאמר שעל החמור הוא הרכיב "את אשתו ואת בניו", ואילו אצל המשיח נאמר שהוא עצמו ירכב על החמור.

הרבי מסביר⁵⁶ כי יש כאן תהליך של התקדמות, בשלוש נקודות מפתח בהיסטוריה היהודית:

הגאולה היא המצב שבו העולם הופך למקום מושלם. אין יותר מאבק בין טוב ורע, רוחניות וגשמיות. החומריות של העולם בעצמה הופכת לקדושה, מה שקוראים "דירה בתחתונים".

תהליך "תיקון העולם" התחיל מאז נוצר עם ישראל, ויستیים בבוא המשיח, כשבתוכו אפשר להצביע על שלוש נקודות כובד:

נקודת התחלה - אברהם אבינו:

אברהם אבינו היה היהודי הראשון, והוא התחיל את התיקון של הגשמיות. התורה טרם ניתנה, והגשמיות עוד היתה סתירה לרוחניות, אבל הוא התחיל. בשביל התחלה "לחבוש את החמור" היה מעולה. הוא הוכיח לחמור, לגשמיות, שהם לא יכולים להפריע לנשמה להתגלות. הוא לא שינה את החמור, אבל

56. לקו"ש חלק א וישלח. חלק לה שמות ג.

סתירה לרוחניות, אלא היא תהיה ה'חמור' שלה. החיים עצמם, האוכל וה'כיף' יהיו קשורים לקדוש ברוך הוא.

אז מה אתם אומרים: כעת מובן מדוע החמור הזה כל כך צבעוני? ועוד נקודה למחשבה: איך התבונה הזו משמעותית לנו כשאנחנו מתכוננים לגאולה?

חמור", יתגלה שהעולם והקדושה הם אחד. הסנדוויץ' שאנחנו אוכלים באמצע העבודה ביום רביעי, שלטי החוצות ברחוב, העצים בצדי הדרכים, וכל מה שקיים בעולם, הכל יהיה קדושה מוחלטת. הקדושה והעולם יהיו אחד ממש.

גילינו את סודו של החמור: המשיח ירכב על החמור - הוא יתגלה "על הגשמיות". הגשמיות לא תהיה

ינשה שלום (א)

חלק משמעותי בציפייה שלנו לגאולה, היא הכמיהה והבקשה לפגוש את אליהו הנביא, מה בדיוק אמור אליהו לעשות?

עוד בדור שלנו, טרם ביאת המשיח, לעשות פעילות עם ילדים ובכך למשוך גם את ההורים לתורה ולמצוות].

ובכך שכולם ישוּבו בתשובה ינצלו כולם מ"יום השם הגדול והנורא" - הדין והמשפט של אחרית הימים, ומעונשים כבדים של "והכיתי את הארץ חרם".

זהו פירוש הפסוקים הפשוט: אליהו בא להשיב את כולנו בתשובה שלמה⁵⁶. חכמינו קיבלו מדור לדור שאליהו צריך לבוא עבור מגוון משימות חשובות. מה הם אותם פעולות, הבה נלמד מחלוקת "מרובעת"⁶¹:

אמר רבי יהושע: מקובל אני מרבן

הנביא מלאכי מתנבא שבאחרית הימים יבוא אליהו הנביא למשימה מיוחדת⁵⁷:

הַנְּה אֶנְכִי שֶׁלַח לְכֶם אֶת אֱלִיָּה הַנְּבִיא לְפָנַי בּוֹא יוֹם ה' הַגְּדוֹל וְהַנּוֹרָא: וְהָשִׁיב לְב־אָבוֹת עַל-בְּנִים וְלֵב בְּנִים עַל-אָבוֹתָם פֶּן-אָבּוֹא וְהִכִּיתִי אֶת-הָאָרֶץ חָרֵם:

הפשוט⁵⁸ הוא שאליהו הנביא ישוב לעולם שלנו, על מנת להשיב את כולם בתשובה. והדרך שלו תהיה שהוא ידבר אל הבנים שיעוררו את האבות לשוב בתשובה, וידבר עם האבות להשיב את הבנים בתשובה.

[שיטה די מעניינת שהרבי ביקש⁵⁹ לאמץ

57. סוף ספר מלאכי.

58. רש"י ועוד.

59. התועדות ראש חודש ניסן תש"מ וההתועדות

שאחריו.

60. פרקי דרבי אליעזר סוף פרק מג.

61. משנה סוף מסכת עדיות.

יש שפירשו⁶⁴ שהכוונה לפשוט את כל הספקות ההלכתיים שנאמר עליהם 'תיקו'⁶⁵, וכרמוז הידוע⁶⁶ ש'תיקו' ראשי תיבות: תשבי יתרץ קושיות ואיבעיות.

| וחכמים אומרים: לא לרחק ולא לקרב, אלא לעשות שלום בעולם.

כלומר⁶⁷ "לעשות שלום לישראל מן האומות, ולבשר אותם על ביאת הגואל, וזה יום אחד לפני ביאת המשיח".

ויש שפירשו⁶⁸ שהוא יפתור את כל המריבות בין בני-ישראל, שחכמים⁶⁹ מוסיפים על דברי רבי שמעון, שאליהו לא בא רק ליישב את המחלוקות, שזה רק למנוע את הרע - אלא גם לעשות שלום ואחדות בעם ישראל.

לאליהו ממתנים עוד כמה משימות, עליהם נלמד בעזרת השם בשיעור הבא

יחנן בן זכאי ששמע מרבו, ורבו מרבו, הלכה למשה מסיני, שאין אליהו בא לטמא ולטהר, לרחק ולקרב, אלא לרחק המקורבין בזרוע ולקרב המרוחקין בזרוע...

לדעת רבי יהושע אליהו בא לסדר את היחוס היהודי. משפחות שכולם יודעים עליהם שהם "פסולות" (פסולי חיתון או גויים שהתערבו בעם ישראל) ורק פוחדים לריב אתם⁶², הוא ירחק אותם. ומאידך, משפחות שבמהלך הדורות "רוחקו" שלא בצדק, הוא יודיע לכולם שהן כשרות.

| רבי יהודה אומר: לקרב, אבל לא לרחק.

לדעת רבי יהודה אליהו בא רק לקרב חזרה את המשפחות שהתרחקו שלא בצדק במהלך הדורות. והכוונה גם⁶³ שייחס כל משפחה לשבט אליה היא שייכת.

| רבי שמעון אומר: להשוות המחלוקת.

64. ראב"ד.
65. הפירוש הפשוט של 'תיקו' - זה 'תעמוד'. כלומר: מכיון שהדברים ספק, נעמיד דברים כפי שהם.
66. תוספות יום טוב.
67. ראב"ד.
68. רמב"ם.
69. נצח ישראל למהר"ל פרק נג.

62. מפרשים.
63. ברטנורא.

בשורה בטבריה (ב)

חלק משמעותי בציפייה שלנו לגאולה, היא הכמיהה והבקשה לפגוש את "המבשר". בברכת המזון אנחנו מבקשים "הרחמן הוא ישלח לנו את אליהו הנביא זכור לטוב, ויבשר לנו בשורות טובות ישועות ונחמות". בכל מוצאי שבת אנחנו "קוראים" לו ומבקשים שיופיע כבר, וכך כמו בליל הסדר.

סיכומו של דבר: אליהו צריך לבוא קודם ביאת המשיח כדי לבשר על בואו ולהכין את הקרקע לכל מה שעתיד להתחדש בימות המשיח.

מכל הסיבות הללו עם ישראל מצפה בקוצר רוח לבואו של אליהו, ואנחנו מבקשים ומתפללים שיבוא לבשר על הגאולה ולהכין את הקרקע עבורה. שכך התנבא הנביא ישעיהו⁷⁵:

מָה נֵאוּ עַל הַהָרִים רִגְלֵי מְבַשֵּׂר,
מִשְׁמִיעַ שְׁלוֹם מְבַשֵּׂר טוֹב, מִשְׁמִיעַ
יְשׁוּעָה, אֹמֵר לְצִיּוֹן: מְלֶךְ אֱלֹהֶיךָ!

הציפייה לבואו של המבשר מתחזקת במוצאי שבת, וכך נפסקה ההלכה⁷⁶:

ורגילין להזכיר [במוצאי שבת] 'אליהו הנביא'. ופירש בעל-המנהיג הטעם: לפי שהוא עתיד לבשר הגאולה.

ואיתא בעירובין⁷⁷ "מובטח להן לישראל שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובים" [כדי שלא להפריע בהכנות לשבת], ועל כן אנו מתפללין, כיון שעבר השבת ויכול לבא, שיבא ויבשרנו!

אבל, האם יכול להיות שאליהו כבר הגיע?

מה הסיפור עם אליהו הנביא זכור לטוב? והאם יתכן שהוא כבר הגיע?

לאליהו הנביא ממתנינים עוד כמה משימות: להשיב את חפצי המקדש - ארון הברית, צנצנת המן ושאר הדברים שהטמין יאשיהו המלך קודם החורבן⁷⁰.

להשיב חפצים וכספים שהונחו למשמורת "עד שיבוא אליהו"⁷¹, ולפתור את כל הספקות ההלכתיות⁷².

יש דעות⁷³ שהוא יקים את הסנהדרין. חברי הסנהדרין מוכרחים להיות כאלו שקיבלו 'סמיכה' מאדם שנסמך בעצמו ממי שקיבל סמיכה, ממי שקיבל סמיכה ממשה רבינו. מסורת ה'סמיכה' נמשכה מאז משה רבינו ועד לפני כאלף חמש מאות שנה, ואז בקושי הגלות היא פסקה.

על מנת להקים את הסנהדרין מחדש, נצטרך חכם 'סמוך' אמיתי, שיוכל 'לסמוך' את החברים, ואליהו שהיה תלמידו של אחיה השילוני, ונסמך על ידו, יכול לחדש את הסמיכה.

אליהו הנביא יהיה גם מי שיסדר את נושא תחיית המתים⁷⁴.

70. מכילתא בשלח מסכת ויסע פ"ה.

71. בבא מציעא לז, א.

72. ראו בהרחבה באנציקלופדיה תלמודית ערך אליהו.

73. קונטרס הסמיכה למהרלב"ח.

74. ברייתא דרבי פינחס בן יאיר שבסוף מסכת סוטה, ועוד.

75. נב, ז. והכוונה לאליהו כמבואר בפסיקתא רבתי לה, ד.

76. טור אורח חיים הלכות שבת סימן רצה.

77. מג, ב.

ביאת המשיח - בא אליהו בטבריא, בפועל ממש בכל יום, ומבשר על ביאת המשיח (במיוחד) לאלו שעומדים במעמד ומצב של 'אחכה לו בכל יום שיבוא'!

מכל הדמויות שלנו בהיסטוריה, דוקא אליהו יבוא לבשר על הגאולה ולעשות שלום בעולם. מה מיוחד בסיפור חייו של אליהו שעל כן הוא "המבשר" - על כך בעזרת השם בשיעור הבא.

הרבי בהתוועדויות היה נוהג לאחל שמשיח יבוא תיכף ומיד, עוד טרם תפילת מנחה. וכיצד משיח יכול לבוא ברגע אחד, הרי אליהו צריך להקדים אותו? - ביחידות לקרן 'מחנה ישראל'⁷⁸, גילה הרבי דברים מדהימים:

"מכיון שמשיח יכול לבוא בכל יום, אחכה לו בכל יום שיבוא", ואליהו הנביא צריך לבשר יום קודם אודות

78. ז' תשרי תשנ"א, סה"ש ע' 37.

גוף קדוש (ג)

אלהיו הנביא הוא מבשר הגאולה, ואנחנו מצפים ומתפללים לבואו, אבל במה זכה אליהו מכל גדולי הדורות שדוקא הוא מבשר הגאולה

השמים. גם אחרי התעלותו השמיימה, מופיע בתנ"ך⁷⁹ מכתב שכתב ליהורם בן אחאב מלך ישראל, וכמובן ההבטחה בסוף ספר מלאכי שבאחרית הימים הוא ישוב "והשיב לב אבות על בנים".

אם נחפש מאפיין מיוחד לאליהו שלא מצאנו אצל אף אחד אחר, יהיה זה ללא ספק עלייתו חי השמיימה ברכב אש. אף אחד מלבדו לא 'התחמק' מידיו של מלאך המוות. רק אליהו עלה חי בסערה השמיימה, ועל כן, גם כשהוא שם הוא עוד קצת גם פה, ומגיע לסייע כשצריך...

נשים לב: אנחנו עוסקים בגוף שעולה השמיימה. יש עוד צדיקים רבים ש"לא מתו" בכל מיני מובנים נשמתיים (כמו יעקב אבינו שלא

מדוע דוקא אליהו? - האמת שספרי חז"ל מלאים בהתגלויות של אליהו לחכמים בהזדמנויות שונות, הזוהר כולו התגלה מאליהו לרבי שמעון בר יוחאי, ואת תורת הקבלה קיבלו המקובלים בגילוי אליהו. ומלבד זאת כולנו גדלנו על סיפורי אליהו הנביא הבא להושיע את ישראל בעת צרתם.

כל זה נכון, אבל השאלה רק גדלה: למה דוקא אליהו?

אז בואו נפתח תנ"ך ונכיר מעט את דמותו של 'המבשר':

אליהו הנביא היה נביא משמעותי בתקופת המלכים. הוא הופיע בארמונו של אחאב מלך ישראל, והחזיר את העם בתשובה במעמד הר הכרמל המפורסם. עלילותיו של אליהו ודרכו המיוחדת מתוארת בספר מלכים, עד לסיום המרתק כאשר הוא עלה בגופו ברכב אש אל

79. דברי הימים ב כא, יב.

הפריע מעולם. כשמשה סיים את תפקידו, הוא הניח את הגוף, הדבר הפעוט הזה, כאן בעולם, ועלה בעצמו - בנשמה שהיא החיים האמיתיים שלו - אל השמים.

לעומת זאת על אליהו נאמר שנשמתו היתה ב'עֵיבֹר' שנים עשר חודשים, יותר מאשר כל אדם ממוצע. מה שאומר שהנשמה שלו הותאמה באופן מוחלט לגוף. אליהו עבד את השם בכל חייו בעיקר בכוח הגוף שלו, עד שהגוף התקדש בקדושה עליונה. כשבאו חייו של אליהו לשיאם, היה גופו כה קדוש עד שהגוף - שהוא העיקר אצלו - עלה בסערה השמימה!

ושימו לב לרמז מעניין⁸⁰, לא בחינם נקרא אליהו 'מבשר טוב', שכן 'מבשר' הוא מלשון 'בָּשָׂר', ואליהו הוא מי שתיקן וקידש את בשר הגוף שלו, ולא רק את הנשמה.

למדנו שהמאפיין המיוחד של אליהו על כל גדולי ישראל, שגופו התקדש בקדושה עליונה, עד שעלה חי בסערה השמימה - איך זה קשור לבשורה על הגאולה, נלמד בעזרת השם בשיעור הבא

81. אור התורה בראשית ג, ע' 1098.

מת, משה רבינו העומד ומשמש במרום, דוד מלך ישראל חי וקים, וכל מי ש"במותם קרויים חיים", היחידי שגם גופו לא מת הוא אליהו.

מאחורי הרעיון הזה של העליה חי בגופו השמימה, מסופר בספרים דבר מדהים:

ילוד האשה המרומם ביותר מאז ולעולם הוא משה רבינו. האדם שהגיע למצב ששכינה מדברת מתוך גרונו. משה היה אדם שהגוף שלו היה כה מרומם ומקודש, שהוא לא הפריע לאור הנשמה להתגלות. הרמב"ם מלמד אותנו שהאדם היחידי שהתנבא כשהוא עומד באופן רגוע היה משה, הגוף שלו היה כה טהור, שהוא היה 'משפך' לנבואה בלבד. אבל גם הגוף הזה, נקבר בסופו של דבר.

וזאת למה? - מכיוון שהנשמה של משה לא לגמרי התחברה עם הגוף שלו. נשמתו של משה רבינו, כך נאמר⁸⁰, היתה ב'עֵיבֹר' רק ששה חודשים, כך שהחיבור שלה עם הגוף היה חיבור מינימלי ומאומה לא יותר. משה כולו נשמה, ואילו הגוף היה סתם דבר קטן שלא

80. בריבוי מקומות בחסידות. את המקורות הרבים אפשר למצוא בהוצאה החדשה של המשך תרס"ו ע' רז הערה 43. המבואר כאן מאור התורה נ"ך א ע' תקמב ואילך.

ה' הוא האלוקים (ד)

ראינו שאלהו הנביא הוא דמות שמתאפיינת בכך שזיככה את הגוף שלה באופן כה מושלם עד שהגוף התקדש ועלה בסערה השמימה, כעת נראה כיצד התכונה הזו קשורה למהלך חייו ולבשורת הגאולה

מתי אתם פוסחים על שני הסעיפים, אם ה' הוא האלוקים לכו אחריו, ואם הבעל הוא האלוקים לכו אחריו". וכאשר הראה להם אש

המאורע המרכזי בחייו של אליהו הנביא, היה מעמד קידוש השם בהר הכרמל, כאשר אליהו אסף את כל ישראל ושאל אותם "עד

בכוח חזק יותר, ולמקום גבוה יותר מהתורה כמו שהיא מגיעה בידי משה רבינו מן השמים. זו הסיבה⁸⁴ שהאירוע הזה התרחש "מחוץ לבית המקדש" ונגד הכללים הקבועים של התורה: מכיון שאליהו נגש לבני ישראל כמו שהם ב"חיים עצמם", כשהם מנותקים מן התורה ומבית המקדש כביכול, וגרם להם, במקום הרחוק שלהם, לעשות תשובה מעומק לבבם ולקרוא "ה' הוא האלוקים, ה' הוא האלוקים".

אליהו הנביא אם כן, הוא מי שזיכך את הגוף שלו עד הסוף, והוא מי שיכול היה להגיע לבני ישראל, לגופים שלהם, לחיים הרגילים שלהם, ולגרום להם לעשות תשובה כה עליונה, שעולה על מעמד הר סיני!

ובזאת נבין מדוע דוקא אליהו הוא מבשר הגאולה: הגאולה היא גאולת העולם, גאולת הגוף. סוד הגאולה העתידה היא "עני ורוכב על החמור" - שהקדושה תגיע מתוך החומר, מתוך הגוף. המומחה ל'בירור הגוף' ול'עבודת התשובה' הוא אליהו, ולכן דוקא הוא מבשר הגאולה⁸⁵.

במה אפשר להתחזק לאור מה שלמדנו על אליהו?

באחת השיחות⁸⁶ מזכיר הרבי את דברי חכמינו⁸⁷ ש"אליהו לא נענה אלא בתפילת המנחה" - כי מנחה היא באמצע היום, כשאדם נמצא באמצע החיים, ומפסיק את הכל כדי להתפלל. שזו "מעלת העבודה כפי שהיא קשורה עם ענייני העולם דוקא". ובמילים פשוטות לצעוק "ה' הוא האלוקים" בהר הכרמל ולא בבית המקדש.

אז התחזקות בתפילת מנחה בישוב הדעת יהיה רעיון לא רע...

יורדת מן השמים לאכול את הקרבן שלו, קם כל העם על רגליו והכריז מעומק הלב "ה' הוא האלוקים, ה' הוא האלוקים".

האירוע הזה היה אירוע מאוד משמעותי, עם ישראל שב לה' ולתורתו. אבל במובן מסוים האירוע כולו היה "נגד הכללים": אליהו הקריב קרבן על הר הכרמל - בו בשעה שהדבר אסור, שהרי בבית המקדש בירושלים מקריבים באותה העת קרבנות!

היכולת ההלכתית של אליהו לעשות זאת, היא ההלכה שמתירה לנביא לעקור דין מדיני התורה באופן חד פעמי. ועדיין, האירוע הדרמטי בהר הכרמל התרחש "מחוץ לגזרה" ההלכתית, ובוודאי מחוץ לבית המקדש.

רגע לפני שנבין זאת, באו נדבר רגע על הר הכרמל. כמו שכולנו זוכרים מילדות, הר הכרמל היה בין ההרים ש"רבו" על הזכות שהתורה תינתן על גביהם, אבל הוא הפסיד במריבה, והר סיני העניו מכל ההרים קיבל את התורה.

בחז"ל⁸² מופיע דבר לא מפורסם: הר הכרמל אמנם לא קיבל "מקום ראשון", אבל הוא קיבל "פרס ניחומים": עליו התחולל מעמד קבלת עול מלכות שמים עם אליהו. חז"ל מציינים כי בעוד שבהר סיני נאמר רק פעם אחת "אנכי ה' אלוקיך" - בהר הכרמל נאמר פעמיים "ה' הוא האלוקים, ה' הוא האלוקים".

מוסבר בחסידות⁸³ שבהר סיני שמעו איך השם נותן את התורה בידי משה רבינו, ולכן נאמר פעם אחת "אנכי ה' אלוקיך". ואילו בהר הכרמל, עמדו בני ישראל, אחרי שחטאו וקלקלו את דרכיהם, והם שבו אל השם בתשובה, ולכן בהכרזה שלהם היה פעמיים "ה' הוא האלוקים". כי התשובה שמגיעה מ'למטה', מהאדם כאן, עם כל הקשיים והמאבקים, מגיע

84. אור התורה רשימות לשה"ש ע' קסג.

85. אור התורה נ"ך א ע' תקמב ואילך. לקו"ש ב, ע' 610. לקו"ש לה, ע' 130.

86. לקו"ש לה שם.

87. ברכות ו, ב.

82. ילקוט שמעוני שופטים רמז מז.

83. לקו"ת דרושים לפ' שובה סד, ג.

המתנה שלך

לרבי

קובעים לימוד משפחתי בתורת הרבי

שיעורים בלקוטי שיחות
האפשרות לכל אחד
לחיות לקוטי שיחות
האפשרות להתקשר, ולהבין
מה הרבי רוצה מאיתנו.
מתאים ללימוד משפחתי,
בחברותא, או לימוד עצמי.

להשיג בחנויות הספרים